

אתר דעת - מכללת הרצוג

הרב י. ז. דיסקין ז"ל

הרב במושבה

הנושא "הרב במושבה" אינו מוגדר כל צרכו. סוף-סוף מה זאת מושבה? מושבה היא עיירה קטנה. ומבנה המושבות בארץ ישראל איננו שונה בהרבה ממבנה העיירות בחו"ל. עצם העניין הוא שהרב והרבנות אינם מן התורה. מה שכתוב בתורה על מינוי שופטים ושוטרים — אינו מכוון לרבנים. זוהי אינסטיטוציה חדשה, אינסטיטוציה שנבעה מהחיים עצמם. עם-ישראל יצר את הדמות של רב. היו זמנים שהיו דיינים, שופטים ושוטרים, כשישבנו על אדמתנו. כשהתפזרנו בגולה היו ראשי-הישיבות הקובעים בבבל; אחרי-כן באירופה.

מן הישובים היהודים הראשונים באירופה היתה ספרד. והיהודים בספרד מינו עליהם מנהיג בשם רבי נתן. ונדמנו לשם שבויים. אז הימים היו שורצים פירטים, והפירטים מכרו את השבויים לעבדים, והיהודים היו מצווים על מצוות פדיון שבויים. נתגלגלו ארבעה שבויים לתפוצות — זו השגחה פרטית — הקב"ה סיבב את הסיבות, שהתורה תעבור מבבל לאירופה. ונכנסו לבית המדרש שני שבויים, לבושים בגדים קרועים, ר' משה ור' חנוך, ומנהיג העדה

נוביץ שליט"א ציין: זכיונות על מלח, על שמרים, על גז, נפט — בזה פרנסוהו כביכול.

הרב אונטרמן שליט"א, שנתקבל תחילה לרב בעיירה קטנה, סיפר לי, שהיה סולד מאד מפרנסה זו, והוא מסר את זה כמובן לרבנית. והרבנית... ז"ל גם כן לא היתה תגרנית ומובן שהוא סבל. והמצב של הרבנים מבחינה חומרית היה ירוד מאד מאד.

בעיר גדולה ברוסיה, בברויסק, היו שני רבנים גדולי תורה — ר' רפאל שפירא, הידוע כר"מ דוולוז'ין, ור' שמריה נח שניאורסון. והיה גם רב מטעם הממשלה... פעם קרה מקרה, שנתגלתה גניבה בבית היראה הנוצרי, גנבו את העינים של ה"אס", כפי שקרה כאן בירושלים. היתה פקודה לערוך חיפושים אצל כל כוהני הדתות — גניבה כזו יכול היה לבצע רק כהן דת. משום כך צריך היה לבצע חיפוש גם אצל הרבנים. שר הפלך קיבל צו לערוך חיפוש אצל הרב — והוא הלך לשם כך לרב מטעם הממשלה. זה היה אחרי חצות הלילה, מצא שם נשפיה עם ריקודים, משחקי קלפים — הוא נדהם! אצל הגוי הזה, שר הפלך, היה מושג אחר לגמרי על רב. נפגש אחרי כן עם אחד מפרנסי הקהילה, יוסף קצנלסון — ושאל: הכיצד, אילו רבנים יש אצלכם! למי הלכת? שאל קצנלסון — אמר לו לאן הלך. ענה לו קצנלסון: זהו הרב שלכם, זה אינו הרב שלנו! הרבנים שלנו הם הרב שפירא והרב שניאורסון. קוריוזים כאלה עלולים היו לקרות, בשעה שהיו רבנים, כביכול, מטעם הממשלה. ועל ידי זה התקיימה הרבנות ברוסיה במעלה יותר גבוהה, מעלה מוסרית ולמדנית, והציבור היה בותר את הרב.

היה זמן, לפני שנים רבות, בתקופתו של רבי ישראל מסא-

לנט זצ"ל, שמישהו הציע הצעה : כל מקום ומקום שזקרו קים בו לרב, לא יבואו לשם עשרה רבנים להציע את מועמדותם, כי זה גורם גם למחלוקת וגם לחילול-השם. אלא מה? — בכל מקום יהיו רבנים מיוחדים, שאליהם יפנו, והם ישלחו מועמדים לרבנים. ר' ישראל התנגד להצעה זו, הצעה זו באה מטעם פרנסי הקהילות. ענין זה, הוא אומר, יגרום שקהילות תעמודנה ללא רבנים. כי באמת היו ברוסיה קהילות קטנטנות, קהילות בנות עשרים משפחות — הרבנות הראשונה של הרב קוק זצ"ל היתה בעיירה ששמה זימל בפלך קובנה, ומסופק אני אם היו שם מאה משפחות, חושבני כי היו אולי שבעים, אולי שמונים, והיו בה שני רבנים! למה? כי שניהם היו זקוקים למעמד. האחד היה אחר כך הרב הכולל באמריקה, הלא הוא ר' אלחנן יפה, והשני היה הרב קוק ז"ל. היו עיירות קטנטנות בנות עשרים משפחות שהיו מחזיקות רבנים ועל ידי כך נמצא המעמד של הרבנים במעלה הזאת יותר נישא.

נזדמן לי כאן בירושלים להיפגש עם רב אמריקאי אחד, שהתנצל בפני על שעמד בשמונה-עשרה זמן ממושך מדי. אמר לי: אני מתנצל, שלא תחשדוני ביוהרה. אלא מה? קבלתי זאת מאבי. אבא שלי — שהיה אחד הגאונים — היה תלמידו של רבי ראובן מדוינסק, ר' ראובן דנבורגר, אחד מתקיפי העולם, נפטר בתרנ"ח, לפני כ-80 שנה. ור' ראובן היה רב בעיירות קטנות, עד שעבר לדוינסק, עיר גדולה. אז התאונן ואמר: כשכהנתי כרב באמציסלב הייתי רב כמו שצריך להיות, דהיינו: בבוקר, לפני התפילה — (ולפני התפילה, כיון שהיה מתפלל "ותיקים") ז. א. באי-שון לילה, כי ברוסיה היום מתחיל ב-7.00, ב-8.00, הייתי

מספיק לבקר את כל החולים, לרשום את שמותיהם ובי תפילת שמונה עשרה הייתי מתפלל על כל החולים לרפואה. דוינסק היא לעומת זאת עיר גדולה, ואני כבר מזדקן ואינני מספיק להתפלל על כולם.

לא היתה אז חובה על הרב לעשות זאת, אבל הרב תבע מעצמו. ראיתי מאמר של ר' עקיבא איגר זצ"ל. מי ידמה לו ומי ישווה לו. והוא מתחנן בפני תלמיד שימליץ עליו לקבל אותו... לבלות בעיר פרנקפורט, כי נמאסה עליו הרבנות בעיר פוזן. פוזן היא עיר גדולה, ומקטון ועד גדול "עלי היו כולנה", אני צריך לסבול, לסבול את קלקולי הקטנים והגדולים, וקשה לי לקבל עלי את המשימה הזאת. הרב דרש מעצמו, הציבור לא דרש זאת מר' עקיבא איגר. אותו דבר היה בענייני כספים. זוכר אני ענייני הרבנות בעיי רות הקטנות שם גדלתי. הרב הרי צריך ככל יהודי לתת צדקה. יש לפי ההלכה שיעורי צדקה: חומש, או עשרה אחוז — על זה אין מה לדבר. אבל הרי הצרכים גדולים הם, והוא הולך לערוך מגביות לצדקה, אך אין ההצלחה מאירה לו פנים תמיד. בינתיים הוא נותן מכספו, וסופו של דבר שהמצב החומרי של הרבנים היה ירוד מאוד מאוד.

הרבנות במושבות החדשות שבארץ

היו זמנים שכלל לא דרשו רבנים. עיר גדולה כמו חדרה — מן הוותיקות והחשובות שבמושבות — כשנכנסתי פעם למועצה של חדרה, ראיתי שם על הקירות תמונות המ ייסדים — יהודים מהדור הישן. היחידי שמצאתי שם בלי זקן היה הגאון ר' משה מרדכי אפשטיין. למה לא היה לו זקן? — היה אז רק בן 22, וזקנו עוד לא גדל. חדרה זו לא רצתה לקבל רב! המרכז העולמי של "המזרחי"

קיבל פעם החלטה להכניס רבנים למושבות. באו הרב גולד ז"ל, הרב בראילן ז"ל, והכניסו רב גדול מאד בתורה — הרב כהן ז"ל — שהיה לפני זה רב בקהילות מפוארות ברוסיה. צריך היה לשלם משכורת. הוחלט: המרכז העולמי של "המזרחי" ישלם 5 לירות לחודש וחדרה צריכה לשלם 5 לירות לחודש. עשו חשבון כי בעשר לירות הוא יוכל להתקיים. כיצד יוכל להתקיים?! — היה לו אב, יהודי אמיד, באנגליה. והוא סיפר לי ש-4,000 לירות הוא הוציא על רבנות חדרה. כלומר, הרב כהן לא יכול היה להתקיים במשכורתו ואביו תמך בו וגם קנה לו בית. באו מטעם המועצה של חדרה לירושלים: אנחנו נשלח לכם לירושלים המש לירות לחודש — ותסלקו את הרב, כי אין אנחנו זקוקים לרב! ואי אפשר להגיד שלא היו זקוקים לו, אלא מי היו אז המנהיגים, כביכול ראשי העדה?! מכאן יכולים אנו לדון על שאר מקומות. — היו מכניסים רבנים, ממש בכוח.

זכורני כשהגעתי לארץ היה דין ודברים בנחלת-גנים. נחלת-גנים היתה חלק מרמת-גן. שני רבנים הציעו מועמדות — אחד קיבל 16 חתימות והשני 17 חתימות. מי עדיף? ישבתי במקרה אצל רבה של פתח-תקוה כשבאו לשאול ממנו שאלה זו. הוא אמר: אני לא אפסוק לכם מי עדיף, רק אציע לכם עצה. רב, אמר, יהיה אחד, ואחד צריך לוותר. אחד ויתר. אבל אילמלא זה עד היום לא היה שם רב! עכשיו בלי עין-הרע גדל המקום. אותו הדבר היה ברעננה. אותו הדבר היה במושבות רבות, רבות.

ידענו דבר אחד — בעיר טלז', עיר בליטא, ובה היתה ישיבה גדולה ומרכזית ורבים נהרו לישיבה זו. רבה של טלז' עשה קוֹוֹטה (מיכסה): מכל עיר ועיר היה מקבל

בן-ישיבה אחד, שנים או שלושה, לפי גודל העיר. רבה של פוניבז' שליט"א (ז"ל), בהיותו נער עילוי ומפורסם מילדותו, התחשק לו להיכנס לישיבת טלז' ולא נתקבל. בעיירתו היו בסך-הכל 30 משפחות, וכמה אפשר לקבל מכמוה? ... מספיק אחד. מה עשה אביו? — נסע לגרמניה, זה הלא קרוב לגבול, ושם מצא עיר שאין בה רב, שם היו קהילות מאורגנות, קיבל מוועד הקהילה המלצה על בנו, לעתיד הרב של פוניבז'. הגיע לטלז' עם ההמלצה. שאלוהו: איפה החתימה של הרב? הוא אמר: אני מעיר שאין בה רב. ענו לו: אם אין רב, אין עיר! אין לתאר מקום שייקרא עיר אם אין בה רב! זו היתה אמת-המידה. כך, על כרחן הוכנסו רבנים למושבות.

על היחסים בין רבנים לבין גדולי התורה נוכל ללמוד מדוגמא אחת. רבה של רעננה כשהתקבל בה לרב, התחיל ראשית כל לדאוג למקווה והצליח לבנות מקווה. ובזמנים ההם לא היה "מרכז לטהרת המשפחה", והציבור בעצמו לא היה כל כך רגיש לזה, והדבר עלה לו בקשיים גדולים. עתה צריך היה להכשיר אותה. בקיץ אין גשמים ואין קרח. לקח קרח מלאכותי ... הוא פנה למורו ורבו, ר' משה מרדכי אפשטיין, ראש ישיבת סלובודקה. הוא היסס להכיר שיר את המקווה במי קרח. אמר: נחכה כמה חודשים עד שיבואו הגשמים. ענה הרב מרעננה: אבל אני חס על המקום, אנשים ייכשלו באיסורים חס-ושלום. אם כן, אמר לו רבי משה מרדכי, תפנה לרב הראשי, לרב קוק זצ"ל. פנה להרב קוק זצ"ל (התשובה נמצאת בספרו של הרב קוק), והוא הכשיר — כדי למנוע מכשולים, אבל הוסיף ואמר לרב מרעננה: כיון שהרב שלך, ר' משה מרדכי אפשטיין, לא הכשיר — אני חושש להכשיר. תפנה שוב

עם הנימוקים שלי אל ר' משה מרדכי אפשטיין. ר' משה מרדכי היה צעיר בשנה אחת מהרב קוק. ואי אפשר למדוד מי היה יותר גדול ומי יותר קטון, שניהם היו גדולי עולם! אבל הוא ידע שהרב קוק הוא רב ראשי. זכורני כשהגעתי מרוסיה, פגשתי רב אחד מרוסיה. שאלתי: מה טיבו של הרב קוק ז"ל, שמעתי עליו גדולות, והוא ענה לי: אביא לך דוגמה אחת קטנה. נכנסתי אליו, ישב שם תור של אנשים. נשארתי לשבת דומם בפרוזדור. הוא יצא, ראה אותי יושב: "שלום עליך, מאיפה ר' יהודי?" — "אני הרב דאושבסק, עיר בוואהלין רוסיה". "סלח לי מאוד, אני משועבד, מה עלי לעשות?! צריך אני לקבל אותך ראשונה, אבל איני יכול, שם יושבים אנשים. אני מבקש את סליחתך". — "כמובן, הייתי בעיני כל כך קטן — מי אני ומי הוא. איני מדבר על המשרה שלו, של רב ראשי. אבל, אני יודע אף שיעור הקומה שלו! לא יכול היה לשבת במנוחה בחדרו — שם מחכה איזה רב!". כה היה היחס המתאים.

הרב בראילן כותב: כשר' חיים מבריסק קיבל את הרבנות בבריסק, קיבלה בעל כורחו, הוא לא רצה בשום אופן לקבל את עול הרבנות; אבל היתה גזירה מהממשלה, כשגירשו אותו מוולוז'ין, בה שימש כראשי-שיבה, והוכרח ליטול על עצמו את עול הרבנות של בריסק. נזדמנה אצלו שאלה חמורה: שלח אז מכתב אל ר' יצחק אלחנן, שהיה "ראש הגולה", מי בחר בר' יצחק אלחנן בתור ראש הגולה? לא היו בחירות כאלה. ר' יצחק אלחנן בעצמו נעשה לראש הגולה הודות לגדלותו בתורה. העם הכיר בו, כי העם עצמו שם כתר הגדלות על ראש הרבנים! לא ממשלה, לא פקידות ולא משרדים — אלא הרב בעצמו הוא הוא שהיה

הקובע! על-ידי האישיות שלו. שלח אליו ר' חיים מכתב וביקש תשובה טלגרפית: אסור או מותר? הרב ברלין (בריאילן) היה אז בחור צעיר. הוא היה קרובו של ר' חיים. הסביר לו ר' חיים: למה אני מבקש ממנו טלגרמה? — כי אם ר' יצחק אלחנן יכתוב לי תשובה ארוכה אתחיל להסס, אולי תהיינה סתירות. אם ר' יצחק אלחנן יפסוק את הדין אסמוך עליו, כשהטלגרמה קצרה ואין מקום לפלפולים. זה היה כבוד התורה!

הרבנים, כמובן, לפי גדלותם היתה מוסריותם, לפי צדקותם היתה גאוניותם בתורה. כמובן שהיו מכבדים אחד את השני. והעם ידע גם כן לכבדם. אין דפוסים מוגדרים. וכפי שהרב רבינוביץ שליט"א אמר: לפי חוקי הממשלה אין מעמד שמחייב לרבנים כיום.

הנה ענין של סכסוכים בין איש לאשתו. אני מוכרח להגיד לכם: את חטאי אני מזכיר. כשבאים אלי עם סכסוכים כאלה אני משתדל ליישר הדורים. אבל על פי רוב אני מתחמק. יש בתי דינים — יתדיינו. אני שולח אותם לבית הדין בחיפה. כמובן, אין תועלת רבה בעשיית שלום פור-מלית בין איש לאשתו, כיון שהתהליך אינו כל כך מהיר, זקוקים לפרוצדורה. אם הדבר קל אני מיישב הדורים. מובן שמצד אחד יש תועלת בזה, אך סוף סוף אי אפשר היה להעמיס על רבני המושבות הכל. לפנים היו אומרים: קל יותר להיות רב בוולנא, מאשר בעיירה קטנה. בוולנא היה רב הממונה על העירובין, רב על טריפות, על בשר וחלב, על כל מקצוע ומקצוע היה רב — רב של חושן משפט. בעיירה קטנה הרב צריך להעמיס על עצמו את הכל, והדבר קשה כמובן. משום כך נעדרות פונקציות רבות. זהו לפי הידע שלי מצב הרבנות.

היו זמנים — ואני יודע רק מה שהיה ברוסיה, בליטה או בפולניה, שהיתה תחת שלטונה של רוסיה — הקהילות לא היו מאורגנות, והרבנים לא היו נמדדים לפי גודל הקהילות. היו גדולי עולם בעיירות שקשה למצוא אותן במפה. בארץ ישראל, ר' שמואל מסלנט זצ"ל, לא היה מרא דאתרא. היה רב של כולל וילנא בירושלים, והוא דרש לעת זקנתו שיבחרו בשבילו סגן. הסגן הזה, אפשר היה להניח, יקבל אחר כך ממנו את הרבנות. הציעו את הרב בנגיס זצ"ל. אמר ר' שמואל: לא כדאי, הוא באמת גאון גדול, אבל לעת עתה הוא רב בעיירה שאיננה על המפה, ולא מתאים לירושלים לקבל רב המכהן בעיירה כל כך קטנה שאיננה על מפת הארץ. יתקבל תחילה לעיר יותר גדולה ואז יהיה רצוי לנו לירושלים. זה היה המצב.

כעת זהו המצב — החיים הם הם שיוצרים את המצב. החיים, עם החוקים, עם המשרדים וכל הכרוך בזה. אין דבר מגובש. הנה ענין בתי־הספר. זה עלוב, עלוב מאוד מאוד, בתי־הספר הדתיים אינם מעוניינים שהרב יכנס אליהם. אני מצטער על עובדה זו, שבמקרה אין היא ידועה לי. בפרדס־חנה אין המצב כפי שמתאר רבה של חולון. לא כל מקום שווה למשנהו, לא כל ציבור שווה למשנהו, ולא כל רב שווה למשנהו, אבל ברוך־השם, שאינסטיטוציה זו חיה וקיימת. אלמלי היא — איזו אנרכיה יכולה היתה להיות! אנחנו הן יודעים זאת. לעת עתה, לפי שעה, אני חושב, המצב הזה פחות או יותר רצוי ולא רק מצוי. יהי רצון שקרן התורה תעלה למעלה, אז ישתפר גם מצב הרבנים ומצב הרבנות.